

ใบความรู้ที่ 1
เรื่อง โครงสร้างของเซลล์
วิชาวิทยาศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1
ครูผู้สอน นางสมพิศ ภูเพ็ชร

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. อธิบายความหมายของเซลล์ และสามารถเขียนภาพแสดงรูปร่างลักษณะของเซลล์ ต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวและสิ่งมีชีวิตหลายเซลล์ได้
2. บอกส่วนประกอบและหน้าที่ของส่วนประกอบของเซลล์ได้
3. บอกความแตกต่างระหว่างเซลล์พืชและเซลล์สัตว์ได้
4. ทำการทดลองเพื่อตรวจสอบลักษณะเซลล์ของสิ่งมีชีวิตได้

1. ลักษณะและรูปร่างของเซลล์สิ่งมีชีวิต

1.1 เซลล์ชนิดต่าง ๆ

เซลล์ของสิ่งมีชีวิต หมายถึง หน่วยที่เล็กที่สุดของสิ่งมีชีวิตซึ่งมีรูปร่างหลายแบบ เพื่อให้เหมาะสมกับการทำหน้าที่ที่แตกต่างกัน สิ่งมีชีวิตมีทั้งสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวและสิ่งมีชีวิตหลายเซลล์ เซลล์ของสิ่งมีชีวิตนี้จะมีลักษณะรูปร่างแตกต่างกัน ดังนี้

(1) เซลล์ของสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียว มีลักษณะและรูปร่างต่างกัน เพื่อให้เหมาะกับการดำรงชีวิต

- อะมีบา รูปร่างไม่แน่นอน เคลื่อนที่โดยใช้ขาเทียม เป็นสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวเพิ่มจำนวนโดยการแบ่งเซลล์ อาศัยอยู่ บนพื้นชื้นแฉะ หรือในน้ำ อะมีบาสามารถเปลี่ยนแปลงรูปร่างได้ ขณะที่เคลื่อนไหว ดังนั้นอะมีบาจะมีรูปร่างที่ไม่แน่นอน ซึ่งจะใช้ส่วนของ ไชโทพลาซึม ยื่นออกเป็นขาเทียมอะมีบา จะทำงานเพียงเซลล์เดียว ในการนำออกซิเจนจากน้ำเข้าสู่เซลล์ และปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์ จากออกสู่น้ำรอบๆตัว ในการกินอาหาร อะมีบา กินอาหาร โดยการนำอาหารเข้าสู่ ไชโทพลาซึม โดยใช้ขาเทียมโอบรอบอาหาร แล้วปล่อยเอนไซม์ ออกมาย่อย โดยการดูดซึมอาหารเข้าไปภายในเซลล์

- พารามีเซียม รูปร่างเรียวยาว คล้ายรองเท้าและมีขนรอบ ๆ ตัว และใช้ขนในการเคลื่อนที่เพิ่มจำนวนโดยการแบ่งตัว เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงเซลล์เดียว จะอาศัยอยู่ในน้ำค่อนข้างเน่า รูปร่างเรียวยาวคล้ายรองเท้าแตะ พารามีเซียมจะมีขนเล็กๆรอบตัวที่เรียกว่า ซิลเลีย มีหน้าที่พัดโบกอาหารเข้าปาก และใช้ในการเคลื่อนตัว ภายในเซลล์เดียว พารามีเซียม สามารถที่จะ กินย่อยอาหาร นำออกซิเจนและคาร์บอนไดออกไซด์เข้าออกจากเซลล์ได้

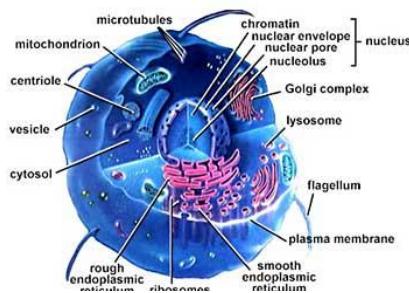

- ยูกลีนา รูปร่างรียาว มีแฟลกเจลลา (เส้น) อยู่บริเวณด้านบน ซึ่งใช้ในการเคลื่อนที่มีโครงสร้างสีเขียวเรียกว่า คลอโรพลาสต์ จำนวนมากอยู่ในเซลล์ ทำให้หน้าที่สร้างอาหาร มีรูปร่างที่ไม่แน่นอน เช่นรูปร่างจะยาวรี หรือ บิดเบี้ยว เมื่อเคลื่อนที่ เมื่ออยู่นิ่งรูปร่างจะเป็นทรงกลม และส่วนประกอบภายใน เมื่อเคลื่อนที่ผ่านสิ่งกีดขวาง มีขนาด 1 เส้น มีจุดสีแดงใกล้โคนหนวด เซลล์ของยูกลีนา มีหน้าที่คล้ายกับ อมีบา พารามีเซียม

(2) เซลล์ของสิ่งมีชีวิตหลายเซลล์ มีลักษณะและรูปร่างต่างกันเพื่อให้เหมาะสมที่จะทำหน้าที่อย่างเฉพาะเจาะจง ได้แก่

- เซลล์สัตว์ เช่น

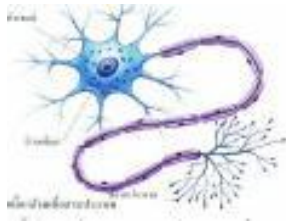
1. เซลล์เม็ดเลือดแดงของกบและปลา มีรูปร่างรีเป็นรูปไข่และมีนิวเคลียสใหญ่อยู่ตรงกลางทำหน้าทีลำเลียงแก๊สไปยังเซลล์ต่าง ๆ ของร่างกาย

2. เซลล์อสุจิของคน ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนหัว ลำตัว และหาง โดยหางเป็นโครงสร้างที่ใช้ในการเคลื่อนที่

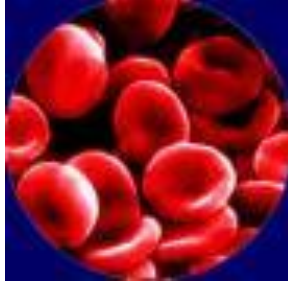
3. เซลล์ประสาทของคน มีลักษณะเป็นเส้นยาว และมีเส้นใยประสาทเป็นกิ่งแขนงมากมายทั้งยาวและสั้น เพื่อรับและส่งกระแสประสาท

4. เซลล์กล้ามเนื้อของคน มีลักษณะยาวเรียว เพื่อให้เหมาะต่อการยึดหดตัวของกล้ามเนื้อ

5. เซลล์เม็ดเลือดแดงของคนและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีรูปร่างกลมแบน ตรงกลางเว้าเข้าหากัน ไม่มีนิวเคลียส เพื่อเพิ่มพื้นที่ผิวในการแลกเปลี่ยนแก๊สและลำเลียงแก๊ส

1.2 เซลล์เม็ดเลือดขาวของคน มีรูปร่างกลม ไม่มีสี มีขนาดใหญ่กว่าเซลล์เม็ดเลือดแดง แต่มีจำนวนน้อยกว่ามีนิวเคลียสขนาดใหญ่ ทำหน้าที่ทำลายเชื้อโรค

1.3 เซลล์พืช เช่น เซลล์ต่างๆ ในใบไม้

เซลล์ผิวใบ อยู่นอกสุดของใบ มีรูปร่างเป็นช่องสี่เหลี่ยมมีสารคล้ายขี้ผึ้งขาว ๆ ปกคลุมอยู่ ช่วยป้องกันการระเหยของน้ำ

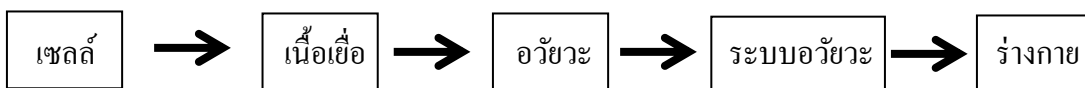
เซลล์คุม มีรูปร่างคล้ายเมล็ดถั่ว 1 คู่ประกบกัน ทำให้เกิดรูตรงกลาง เป็นทางแลกเปลี่ยนแก๊สและไอน้ำระหว่างภายในและภายนอกใบ ซึ่งเซลล์คู่นี้จะไม่พบในพืชได้น้ำ

เซลล์ชั้นในของใบ มีรูปร่างยาวต่อกัน ภายในมีเมล็ดคลอโรพลาสต์จำนวนมาก ซึ่งทำหน้าที่สร้างอาหารให้พืช

1.2 การจัดระบบของเซลล์ในสิ่งมีชีวิตหลายเซลล์

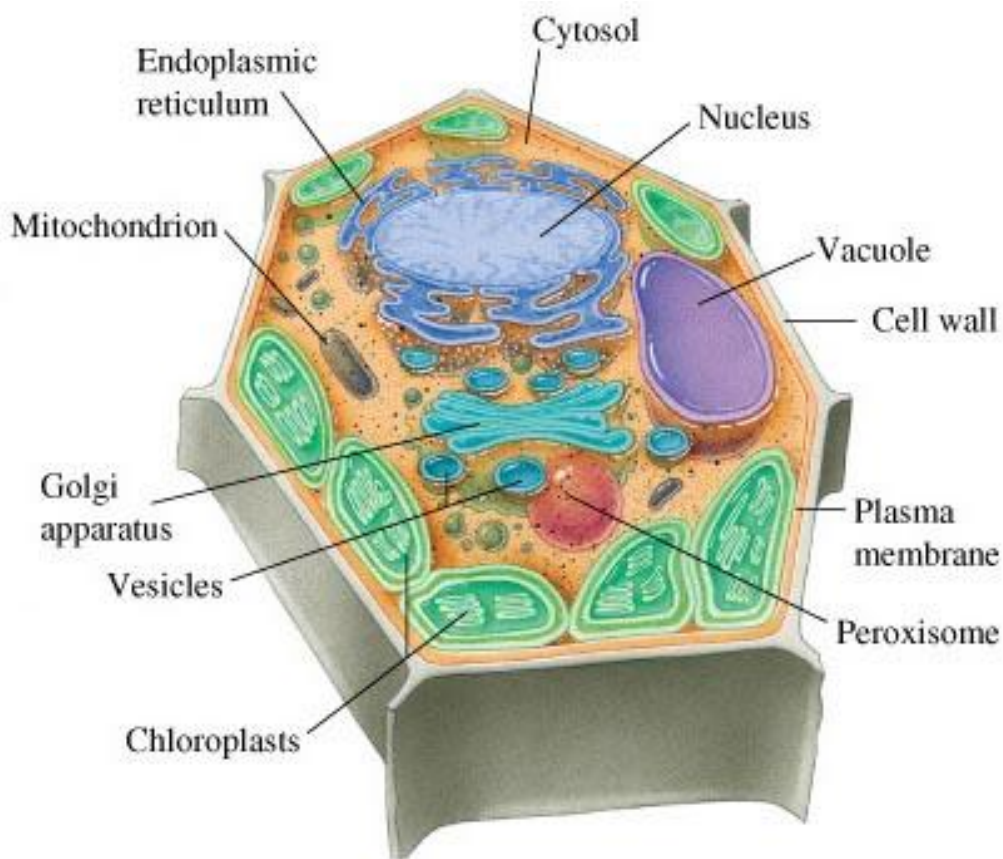
สิ่งมีชีวิตหลายเซลล์จะมีการจัดระบบของเซลล์ เริ่มจากเซลล์หลายเซลล์ที่เหมือนกันจะรวมกลุ่มเป็นเนื้อเยื่อ กลุ่มของเนื้อเยื่อที่ทำหน้าที่เหมือนกันจะรวมกันเป็นอวัยวะหลาย ๆ อย่าง จะทำ

หน้าที่ร่วมกันเป็นระบบอวัยวะ การทำงานของระบบอวัยวะต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันจะทำให้สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติ ดังแผนภาพต่อไปนี้

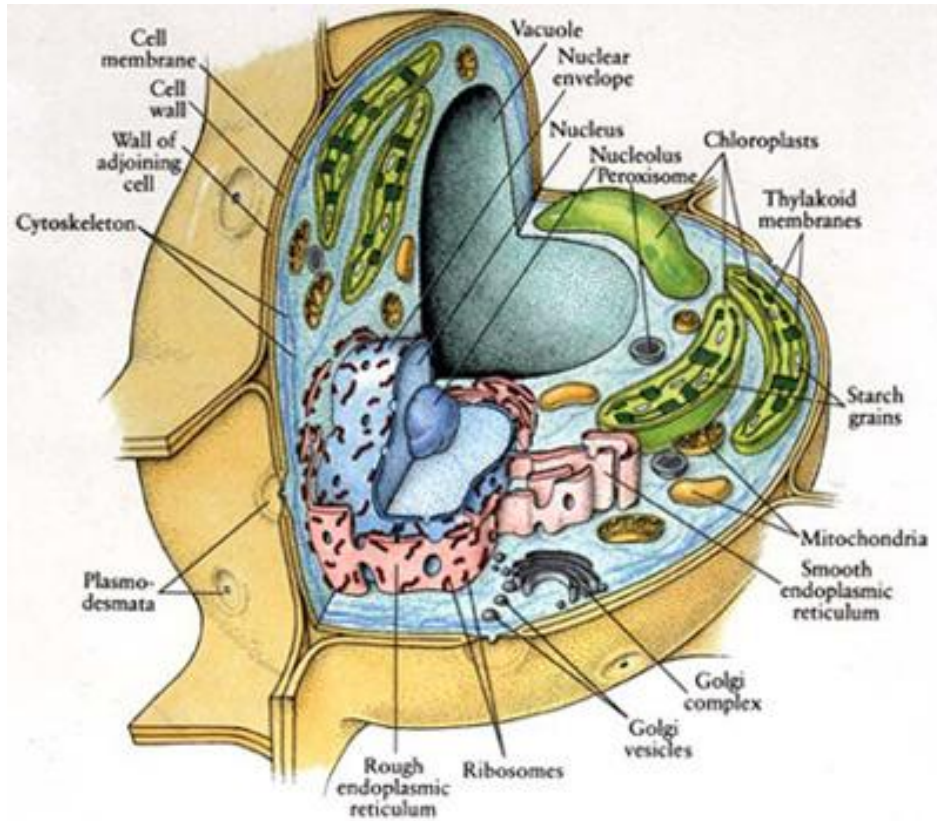
2. โครงสร้างพื้นฐานของเซลล์

เซลล์พืชและเซลล์สัตว์ถึงแม้จะมีลักษณะและรูปร่างแตกต่างกัน แต่ก็มีโครงสร้างพื้นฐานหรือส่วนประกอบที่สำคัญภายในเซลล์คล้ายคลึงกัน ดังภาพ

ภาพที่ 1.1 แสดงส่วนประกอบของเซลล์พืช

ที่มา : <http://advisor.anamai.moph.go.th/healthteen/cell/content.html>

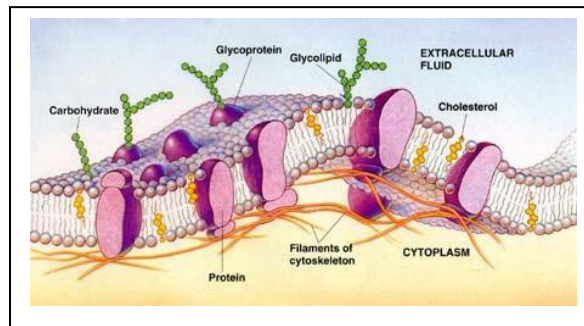

ภาพที่ 1.2 แสดงส่วนประกอบของเซลล์สัตว์

ที่มา : <http://advisor.anamai.moph.go.th/healthteen/cell/content.html>

1. ส่วนประกอบของเซลล์ที่สำคัญที่พบทั้งในเซลล์พืชและเซลล์สัตว์ ได้แก่

1) เยื่อหุ้มเซลล์ (Cell Membrane) มีลักษณะเป็นเยื่อบาง ๆ เหนียว ประกอบด้วยสารประเภทไขมันและโปรตีน ทำหน้าที่ควบคุมปริมาณ ของสารที่ผ่านออกจากเซลล์จะมีรูเล็ก ๆ เพื่อให้สารบางอย่าง เข้าออกได้ จะมีคุณสมบัติเป็นเยื่อเลือกผ่าน เยื่อหุ้มเซลล์จะมีลักษณะเป็นเยื่อบาง ๆ ประกอบด้วยโปรตีนและไขมัน

ภาพที่ 1.3 แสดงลักษณะและส่วนประกอบของเยื่อหุ้มเซลล์

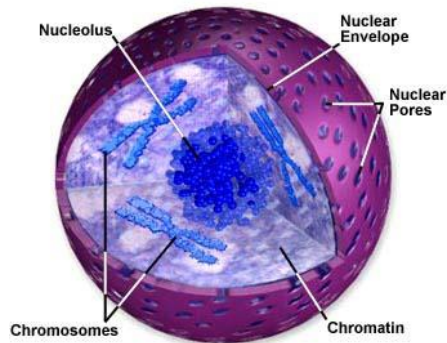
ที่มา : <http://advisor.anamai.moph.go.th/healthteen/cell/content.html>

หน้าที่ 1. ควบคุมปริมาณและชนิดของสารบางอย่างที่ผ่านเข้าและออกจากเซลล์ เช่น น้ำ อาหาร อากาศ และสารละลายต่างๆ

2. แสดงขอบเขตของเซลล์และห่อหุ้มส่วนประกอบในเซลล์

2) **ไซโทพลาซึม (Cytoplasm)** มีลักษณะเป็นของเหลวภายในเซลล์ที่อยู่รอบๆ นิวเคลียส มีสารอาหารต่างๆ อยู่เช่น น้ำตาล กรดอะมิโน โปรตีน ไขมัน แร่ธาตุ และของเสีย นอกจากนี้ยังมีโครงสร้างที่มีรูปร่างลักษณะหน้าที่แตกต่างกัน เช่น แวกิวโอล (Vacuole) เป็นถุงใสสำหรับเก็บอาหารและของเสียก่อนถูกขับออกนอกเซลล์ ไรโบโซม (Ribosome) เป็นแหล่งสังเคราะห์โปรตีน ไมโทคอนเดรีย (Mitochondria) เป็นแหล่งสร้างพลังงานให้เซลล์ เป็นต้น

3) **นิวเคลียส (Nucleus)** นิวเคลียส เป็นโครงสร้างที่อยู่ตรงกลางเซลล์ ประกอบด้วยเยื่อหุ้มเป็นเยื่อบางๆ ล้อมรอบนิวเคลียส หนาสองชั้น ซึ่งจะซึ่ดติดกับ เอนโดพลาสมิก จะมีรูเล็กๆ กระจายอยู่โดยรอบ นิวเคลียสมีความสำคัญในการควบคุมการทำงานของเซลล์ร่วมกับไซโทพลาซึม ควบคุมการทำงานของทอคลักษณะทางพันธุกรรม และยังทำหน้าที่ควบคุมการสังเคราะห์สารประกอบของเซลล์นิวเคลียส มีส่วนประกอบดังนี้

ภาพที่ 1.4 แสดงลักษณะและส่วนประกอบของนิวเคลียส

ที่มา : <http://advisor.anamai.moph.go.th/healthteen/cell/content.html>

1. นิวคลีโอพลาซึม มีรูปร่างที่ไม่แน่นอน เป็นส่วนที่ใส ไม่มีสี ซึ่งเป็นของเหลวในนิวเคลียส
2. ร่างแห นิวเคลียส เป็นตัวควบคุมการแสดงออกถึงลักษณะต่างๆ ของสิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย เยื่อหุ้มนิวเคลียส เป็นตัวควบคุมการแสดงออกถึงลักษณะต่างๆ ของสิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย เยื่อหุ้มนิวเคลียส มีโครงสร้างคล้ายร่างแห เมื่อมีการแบ่งตัว ร่างแหโครโมโซมนิวเคลียสจะเปลี่ยนไปเป็นร่างแหไมโครโซม
3. นิวคลีโอลัส มีหน้าที่ เกี่ยวข้องกับการสร้างโปรตีน อยู่ตำแหน่งที่ติดกับเยื่อหุ้มโครโมโซม ประกอบด้วยสารประเภท DNA และ RNA

- หน้าที่ 1. ควบคุมการทำงานของเซลล์และการเจริญเติบโต
2. ควบคุมการถ่ายทอคลักขณะทางพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิต
3. เป็นแหล่งสังเคราะห์สารพันธุกรรม และควบคุมการสังเคราะห์โปรตีนภายในเซลล์

2. ส่วนประกอบของเซลล์ที่พบเฉพาะในเซลล์พืช ได้แก่

1) **ผนังเซลล์ (Cell Wall)** อยู่ชั้นนอกสุดของเซลล์พืช เป็นผนังแข็งแรงซึ่งส่วนใหญ่สร้างจากสารเซลลูโลส (Cellulose) เป็นส่วนที่ไม่มีชีวิต ทำให้เซลล์ทนทาน แข็งแรงแม้ว่าเซลล์อาจตายไปแล้วก็ตาม และเป็นเยื่อที่ยอมให้สารต่าง ๆ ผ่านเข้าและออกจากเซลล์ได้

หน้าที่ เพิ่มความแข็งแรงและป้องกันอันตรายให้กับเซลล์พืช

2) **คลอโรพลาสต์ (Chloroplast)** พบในไซโทพลาซึมของเซลล์พืชบางชนิด มีลักษณะเป็นเม็ดสีเขียว มีเยื่อหุ้ม 2 ชั้น โดยเยื่อชั้นนอกทำหน้าที่ควบคุมโมเลกุลของสารที่ผ่านเข้าออกชั้นในมีสารสีเขียวที่เรียกว่า คลอโรฟิลล์ (Chlorophyll) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรับพลังงานแสง และมีของเหลวที่ประกอบด้วยเอนไซม์หลายชนิดที่ใช้ในการสร้างอาหารของพืช

หน้าที่ รับพลังงานแสงเพื่อใช้ในการสังเคราะห์ด้วยแสงของพืช

สรุปส่วนประกอบที่สำคัญของเซลล์ ลักษณะและหน้าที่

ผนังเซลล์

- อยู่ด้านนอกสุดของเซลล์พืช เป็นส่วนเดียวของเซลล์ซึ่งไร้ชีวิต ประกอบขึ้นด้วยสารเซลลูโลสมีสมบัติยอมให้สารผ่านสะดวก (permeable membrane)
- มีหน้าที่ ป้องกันอันตรายแก่เซลล์ เสริมสร้างเนื้อเยื่อพืชให้แข็งแรง ป้องกันเซลล์พืชไม่ให้แตกเมื่อแช่ในสารละลายที่เข้มข้นน้อยกว่าเซลล์

เยื่อหุ้มเซลล์

- เป็นเยื่อบาง ๆ ที่หุ้มรอบเซลล์ ประกอบด้วยสารไขมันและโปรตีน มีสมบัติเป็นเยื่อเลือกผ่าน (selective permeable membrane)
- มีหน้าที่ เป็นขอบเขตของเซลล์ ควบคุมทั้งปริมาณและชนิดของสารที่ผ่านเข้าและออกจากเซลล์

ไซโทพลาซึม

- เป็นของเหลวที่อยู่รอบ ๆ นิวเคลียส
- เป็นที่อยู่ของออร์แกเนลล์ต่าง ๆ เป็นแหล่งเกิดปฏิกิริยาเคมีมีส่วนใหญ่ของเซลล์

ร่างแหอนโดพลาสซึม

- เป็นแผ่น 2 ชั้นที่ทับไปมา มีทางติดต่อกัน ตลอดจนติดต่อกับเยื่อหุ้มเซลล์และเยื่อหุ้มนิวเคลียส มี 2 ชนิด คือ ชนิดหยาบ (มีเม็ดไรโบโซมเกาะ)
- ชนิดหยาบมีหน้าที่ ขนส่งสารภายในเซลล์
- ชนิดเรียบมีหน้าที่ตามแต่ชนิดของเซลล์ เช่น ขจัดสารพิษ สังเคราะห์ฮอร์โมน

กอลจิบอดี

- เป็นหลอดแบนซ้อนกัน ตรงปลายเป็นถุง ลักษณะคล้ายร่างแหอนโดพลาสซึม แต่ไม่มีทางติดต่อกัน
- มีหน้าที่ เก็บสะสมโปรตีนให้เข้มข้นขึ้น แล้วหลั่งออกนอกเซลล์

ไรโบโซม

- เป็นเม็ดเล็ก ๆ ไม่มีเยื่อหุ้ม
- มีหน้าที่ ช่วยสังเคราะห์โปรตีน

ไมโทครอนเดรีย

- รูปร่างกลมรี มีเยื่อหุ้ม 2 ชั้น ชั้นในพับทบและยื่นเข้าข้างใน ภายในมีของเหลวบรรจุอยู่
- มีหน้าที่ เป็นที่เกิดการหายใจของเซลล์ ซึ่งเป็นการสลายอาหารให้เกิดพลังงาน

คลอโรพลาสต์

- มีลักษณะคล้ายไมโทครอนเดรีย มีเยื่อหุ้ม 2 ชั้น ชั้นนอกเรียบแต่ชั้นในพับทบยื่นเข้าข้างใน ภายในมีของเหลวบรรจุ มีรงควัตถุสีเขียว (คลอโรฟิลล์)
- เป็นที่เกิดการสังเคราะห์แสง ซึ่งเป็นการสร้างอาหารโดยใช้พลังงานจากแสง

แวคิวโอล

- เป็นถุงที่บรรจุของเหลวใส ๆ แวกิวโอลในเซลล์พืชมีขนาดใหญ่มาก กินเนื้อที่ส่วนใหญ่ของเซลล์พืช
- มีหน้าที่ สะสมอาหาร น้ำ แร่ธาตุ และของเสีย

นิวเคลียส

- มีลักษณะกลม ขนาดใหญ่อยู่ในไซโทพลาสซึม ปกติมี 1 นิวเคลียส ต่อเซลล์แต่เซลล์บางชนิดอาจจะมีมากกว่าหรือบางชนิดนิวเคลียสอาจจะหายไป
- มีหน้าที่ ควบคุมการทำงานของเซลล์ ควบคุมการเจริญเติบโต และการถ่ายทอดลักษณะกรรมพันธุ์

โครมาติน

- เป็นเส้นใยที่ประกอบด้วยโปรตีนและ DNA อยู่ในนิวเคลียส เมื่อหดตัวจะเป็นแท่งหนาขึ้น เรียกว่า โครโมโซม ซึ่งในคนมี 46 แท่ง
- DNA เป็นสารพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิต

นิวคลีโอลัส

- เป็นเม็ดกลม ประกอบด้วยโปรตีน DNA และ RNA อยู่ในนิวเคลียส
- มีหน้าที่ สร้างไรโบโซม

เซลล์พืช	เซลล์สัตว์
1. เซลล์พืชมีรูปร่างเป็นเหลี่ยม	1. เซลล์สัตว์มีรูปร่างกลม หรือรี
2. มีผนังเซลล์อยู่ด้านนอก	2. ไม่มีผนังเซลล์ แต่มีสารเคลือบเซลล์อยู่ด้านนอก
3. มีคลอโรพลาสต์ภายในเซลล์	3. ไม่มีคลอโรพลาสต์
4. ไม่มีเซนทริโอล	4. มีเซนทริโอลใช้ในการแบ่งเซลล์
5. แวกคิวโอลมีขนาดใหญ่ มองเห็นได้ชัดเจน	5. แวกคิวโอลมีขนาดเล็ก มองเห็นได้ไม่ชัดเจน
6. ไม่มีไลโซโซม	6. มีไลโซโซม

ตารางที่ 1.1 แสดงเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเซลล์พืช และเซลล์สัตว์
ที่มา : เกษม ศรีแพทย์ . หนังสือชีววิทยา. สำนักพิมพ์ภูมิบัณฑิต,2548

@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@@

เอกสารอ้างอิง

- <http://advisor.anamai.moph.go.th/healthteen/cell/content.html>
 ศรีลักษณ์ พลวัฒน์ , รัตนาภรณ์ อธิธิไพสิฐพันธ์ , สุภาภรณ์ หรินทรนิตย์. หนังสือเรียนวิทยาศาสตร์. สำนักพิมพ์นิยมวิทยา, 2546.
 เกษม ศรีแพทย์ . หนังสือชีววิทยา. สำนักพิมพ์ภูมิบัณฑิต,2548

